

Anna Włoch

Instytut Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0002-5286-8464

**PEDAGOGIKA PORÓWNAWCZA
WIKTORA RABCZUKA (1931–2020):
OD BADAŃ OŚWIATY W KRAJACH AFRYKAŃSKICH
DO EDUKACJI EUROPEJSKIEJ**

**Comparative Education
of Wiktor Rabczuk (1931–2020): From the Study
of Education in African Countries to European Education**

Streszczenie

Wiktor Rabczuk był znanym i cenionym badaczem w polskiej komparatystyce edukacyjnej, specjalistą badań nad systemami oświatowymi krajów afrykańskich oraz krajów Europy Zachodniej, promotorem „europejskiego wymiaru edukacji” w polskiej szkole. Rabczuk wywodził się ze szkoły pedagogiki porównawczej, której twórcą był Bogdan Nawroczyński, a którego dzieło kontynuowała jego uczennica – Anna Mońka-Stanikowa. To pod jej kierunkiem Rabczuk napisał i obronił swoją pracę doktorską, również z pedagogiki porównawczej. Podobnie jak jego promotorka prowadził badania nad szkolnictwem krajów Europy Zachodniej, stając się znawcą szkolnictwa prywatnego oraz polityki edukacyjnej Unii Europejskiej. Celem artykułu jest przybliżenie postaci uczonego – profesora Wiktor Rabczuka oraz przedstawienie jego

wkładu w rozwój polskiej pedagogiki porównawczej, szczególnie w okresie polskiej akcesji do Unii Europejskiej. Publikacje Rabczuka przedstawiające problemy edukacji w krajach europejskich do dziś są obowiązkowymi pozycjami dla czytelników interesujących się tą problematyką, brakuje natomiast (poza krótkimi biogramami w słownikach pedagogów) całościowego opracowania jego dokonań oraz sylwetki naukowej. W części pierwszej tekstu przedstawiono zarys biografii Rabczuka, istotny z punktu widzenia rozwijania jego zainteresowań badawczych. Dalsza część artykułu prezentuje dorobek Rabczuka w obszarze pedagogiki porównawczej. W badaniach zastosowano analizę treści publikacji Rabczuka oraz przeprowadzono kwerendę archiwalną. Zebrany materiał badawczy pozwala na przedstawienie Rabczuka jako czołowego komparatysty edukacyjnego w Polsce końca XX i początku XXI wieku.

Słowa kluczowe: pedagogika porównawcza, badania oświaty, kraje afrykańskie, edukacja europejska, europejski wymiar w edukacji

---

Abstract

Wiktor Rabczuk was a well-known and respected researcher in Polish comparative education, a specialist in comparative research in the field of educational systems of African countries and Western European countries, a promoter of the “European dimension of education” in Polish schools. Rabczuk came from the school of comparative education, whose creator was Bogdan Nawroczyński, and whose work was continued by his student – Anna Mońka-Stanikowa. It was under her supervision that Rabczuk wrote and defended his doctoral thesis, also in comparative education. Like his promoter, he conducted research on the education of Western European countries, becoming an expert on private education and educational policy of the European Union. The aim of the article is to present the figure of a scientist – Professor Wiktor Rabczuk and to present his contribution to the development of Polish comparative education, especially during the period of Poland’s accession to the European Union. Rabczuk’s publications presenting the problems of education in European countries are still obligatory items for readers interested in these issues, but there is no comprehensive study of his achievements and scientific profile (apart from short biographies in the dictionaries of educators). The first part of the text presents an outline of Rabczuk’s biography, important from the point of view of developing his research interests. The next part of the article presents Rabczuk’s achievements in the field of comparative edu-

cation. The study used the analysis of the content of Rabczuk's publications and an archival query. The collected research material allows Rabczuk to be presented as the leading educational comparativist in Poland at the end of the 20th and the beginning of the 21st century.

Key words: comparative education, education research, African countries, European education, European dimension of education

Wprowadzenie

Wielu wybitnych uczonych, którzy zapisali się w historii swojej dyscypliny, pozostawiło po sobie również szkoły i wychowanków kontynuujących ich dzieło. Twórcą pierwszej szkoły pedagogiki porównawczej, która rozwijała się w Polsce właściwie dopiero od lat 60. XX wieku, był wybitny pedagog – Bogdan Nawroczyński (1882–1974). Po swoim powrocie do pracy naukowej na Uniwersytecie Warszawskim w 1957 roku skupił się niemal wyłącznie na rozwijaniu badań w obszarze komparatystyki edukacyjnej. W tym czasie opublikował ważną monografię z pedagogiki porównawczej pt. *O szkolnictwie francuskim*¹ oraz liczne artykuły i recenzje dotyczące tej problematyki. Nawroczyński wypromował także pierwsze w Polsce doktoraty z pedagogiki porównawczej, najpierw swojej uczennicy Anny Mońki-Stanikowej (1917–2007), a później również Tadeusza J. Wilocha (1927–1995). Dzieło swojego mistrza kontynuowała na UW Mońka-Stanikowa, stając się pierwszą w Polsce specjalistką od szkolnictwa krajów Europy Zachodniej. Pod jej kierunkiem miał szansę rozwijać się naukowo Wiktor Rabczuk, wieńcząc współpracę obroną pracy doktorskiej.

W przypadku Nawroczyńskiego i jego szkoły naukowej mamy do czynienia nie tylko z kontynuacją dzieła mistrza, ale także z dalszym rozwijaniem badań w tym obszarze. Ponadto w publikacjach Mońki-Stanikowej oraz Rabczuka widoczne jest podobne jak u Nawroczyńskiego podejście metodologiczne do badań nad oświatą, jak również podobne rozumienie znaczenia prowadzonych badań dla reformowa-

---

¹ Zob. B. Nawroczyński, *O szkolnictwie francuskim*, Warszawa 1961.

nia i rozwoju polskiego szkolnictwa. Rabczuk ze swoim dorobkiem w pedagogice porównawczej powinien być zaliczany do szkoły naukowej pedagogiki porównawczej Nawroczyńskiego. Nie tylko bowiem łączy go z osobą mistrza jego promotorka Mońka-Stanikowa, ale także wszyscy razem tworzą oni wspólnotę uczonych, których wiążą podobne podejścia badawcze i podobne zainteresowania naukowe. Szkoła pedagogiki porównawczej Nawroczyńskiego na trwałe zapisała się w historii polskiej komparatystyki edukacyjnej.

Droga do kariery naukowej Wiktora Rabczuka

Wiktor Rabczuk urodził się 11 stycznia 1931 roku w Brześciu nad Bugiem. W czasie powstania warszawskiego został deportowany z Warszawy do obozu pracy przymusowej w Schwarzenbergu w Saksonii. Po wojnie ukończył szkołę średnią i zdał maturę w 1949 roku. Następnie rozpoczął studia pierwszego stopnia na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego, które ukończył w 1952 roku. Naukę kontynuował w zakresie filologii klasycznej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Warszawskiego. W 1954 roku obronił pracę magisterską pt. *Quid Cicero de Gracchiscensuerit*². Jego promotorem był Kazimierz Feliks Kumaniecki (1905–1977), wybitny filolog klasyczny, tłumacz i badacz literatury.

Bezpośrednio po studiach Rabczuk rozpoczął pracę jako nauczyciel, najpierw zdobywając doświadczenie jako lektor języków w szkolnictwie wyższym, a następnie jako nauczyciel w szkołach podstawowych i średnich. Jak podał w swoim życiorysie, w latach 1954–1957 był lektorem języka łacińskiego i języka rosyjskiego w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Później, w latach 1957–1965, pracował w charakterze nauczyciela języka rosyjskiego i łaciny w kilku szkołach: Szkole Podstawowej i Liceum Ogólnokształcącym w Brwinowie (1957–1958 oraz 1960–1962), w Państwowym Liceum Wychowawczyń Przedszkoli w Obornikach Śląskich (1958–1960) i w Korespondencyjnym Liceum

---

² Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie [AUP], Akta osobowe pracownika – Wiktor Rabczuk, *Życiorys* – sygn. 1031/44.

Ogólnokształcącym nr 3 w Warszawie (1963–1965). Już jako doświadczony nauczyciel wyjechał z kraju do Republiki Zairu³, gdzie kontynuował pracę jako nauczyciel języka łacińskiego w Kolegium Jana XXIII w Kolwezi oraz w Ateneum w Lubumbashi. W Afryce pracował w latach 1966–1974, zajmując się nie tylko nauczaniem, ale również pracą naukową⁴. W tym czasie opublikował rozprawę pt. *Note sur l'enseignement dans l'ancien royaume du Congo* w publikacji „Likundoli – enquêtes d'histoire zairoise”. Przedmiotem podjętych analiz była działalność pierwszych europejskich instytucji oświatowych, zakładanych w okresie wczesnej kolonialnej ekspansji portugalskiej w Afryce Zachodniej⁵.

Kolejny etap w rozwoju zawodowym Rabczuka to powrót do Polski w 1974 roku oraz kontynuowanie pracy nauczycielskiej. Przez rok pracował on jako lektor języka łacińskiego w Studium Nauki Języków Obcych UW. Biegła znajomość języka francuskiego umożliwiła mu podjęcie pracy w charakterze nauczyciela tego języka w Centrum Kształcenia Ustawicznego nr 1 w Warszawie, gdzie pracował w latach 1975–1978. Pierwsze doświadczenia pracownika naukowo-badawczego zdobywał w Zakładzie Krajów Pozaeuropejskich Polskiej Akademii Nauk, gdzie został zatrudniony w 1978 roku⁶. Wówczas zetknął się z Mońką-Stanikową, która kierowała Studium Doktoranckim na UW, pełniąc jednocześnie funkcję wicedyrektora Instytutu Pedagogiki UW⁷. Pod jej kierunkiem naukowym Rabczuk napisał pracę doktorską z pedagogiki porównawczej pt. *Szkolnictwo w byłym Kongu Belgijskim*, którą obronił

---

³ Republika Zairu – nazwa Demokratycznej Republiki Konga w latach 1971–1997, po odzyskaniu niepodległości. Do 1960 roku – Kongo Belgijskie.

⁴ [AUP], sygn. 1031/44.

⁵ Informacje o publikacji pt. *Note sur l'enseignement Dans l'ancien royaume du Congo*, „Likundoli – enquêtes d'histoire zairoise”, 1974 nr 2 zostały zamieszczone w życiorysie Wiktora Rabczuka, który przedłożył przy zatrudnieniu w charakterze nauczyciela akademickiego w Akademii Pedagogicznej im. KEN w Krakowie [AUP, sygn. 1031/44]. Publikacja ta jest trudno dostępna, znajduje się jedynie w wykazie biblioteki Uniwersytetu Stanforda.

⁶ [AUP], sygn. 1031/44.

⁷ J. Kamińska, *Pamięci zmarłych profesorów Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego – przedstawiciele pedagogiki społecznej, andragogiki, pedagogiki specjalnej, edukacji początkowej, pedagogiki porównawczej, animacji społeczno-kulturalnej*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 2014 nr 4(234), s. 26.

w 1979 roku. Po uzyskaniu stopnia doktora pracował nadal w PAN, już jako adiunkt, do 1980 roku⁸. W tym okresie swojej pracy naukowej wykorzystał bogate doświadczenie, jakie zdobył w czasie ośmioletniego pobytu w Afryce, stając się znawcą szkolnictwa krajów afrykańskich.

W latach 80. ponownie wyjechał do Afryki, tym razem do Algierii, gdzie podjął pracę jako wykładowca pedagogiki ogólnej i dydaktyki ogólnej na Uniwersytecie Technologicznym i w Wyższej Szkole Pedagogicznej Politechnicznej w Oranie. W Algierii pracował w latach 1980–1986⁹. W tym okresie Rabczuk wzbogacił swój dorobek naukowy o monografię oraz kilka artykułów dotyczących problemów edukacji w krajach afrykańskich¹⁰. Był w tym czasie jedynym komparatystą edukacyjnym, który przybliżył polskiemu czytelnikowi złożoną problematykę szkolnictwa krajów afrykańskich, a przede wszystkim kwestię implementacji europejskich rozwiązań oświatowych w tych krajach.

Po powrocie do Polski Rabczuk rozpoczął pracę w Instytucie Badań Edukacyjnych w Warszawie, gdzie pracował od 1987 do 1992 roku, najpierw na stanowisku adiunkta, następnie docenta, a później również jako kierownik działu wydawniczego. W tym czasie opublikował monografię pt. *Szkolnictwo wyższe w Algierskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*¹¹. Była to już kolejna praca, w której wykorzystał swoje doświadczenie zdobyte w trakcie pobytu w Afryce, kiedy to oprócz wykładów prowadził jednocześnie badania naukowe, nie tylko archiwalne, ale także terenowe, zapoznając się z działalnością rozmaitych placówek oświatowych.

Należy podkreślić, że w okresie PRL-u szczególnie trudno było badaczom zajmować się problematyką edukacji w krajach zachodnich. Mając bogate doświadczenie w pracy naukowej oraz praktyce nauczycielskiej, Rabczuk mógł uzyskać habilitację dopiero po transformacji

---

⁸ [AUP], sygn. 1031/44.

⁹ Tamże.

¹⁰ Zob. W. Rabczuk, *Oświata w Afryce Czarnej. Z badań nad oświatą kolonialną w Kongu Belgijskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981; W. Rabczuk, *Belgijska polityka oświatowa w Kongu Belgijskim w latach 1945–1960*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 1980 t. 23, nr 80, s. 177–203.

¹¹ Zob. W. Rabczuk, *Szkolnictwo wyższe w Algierskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, Warszawa–Łódź 1989.

ustrojowej¹². Pracując w IBE, Rabczuk ukierunkował swoje zainteresowania naukowe na problematykę szkolnictwa krajów Europy Zachodniej. Szczególnie interesował się kwestią organizacji szkolnictwa prywatnego w tych krajach, ale również wpływami postępującej integracji europejskiej na oświatę krajów członkowskich. Rezultatem prowadzonych badań były trzy kolejne monografie oraz liczne artykuły w czasopiśmie naukowych, zamieszczone głównie w „Nowej Szkole” i „Edukacji i Dialogu”¹³.

W latach 1994–1995 Rabczuk pracował jako wykładowca pedagogiki porównawczej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Kielcach (obecnie Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach). W 1995 roku uzyskał habilitację z pedagogiki ze specjalnością pedagogiki porównawczej na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Podstawą oceny habilitanta była monografia pt. *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej na tle przemian w szkolnictwie krajów członkowskich*¹⁴. W drugiej połowie lat 90. rozpoczął pracę w Katedrze Pedagogiki Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (obecnie Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie) na stanowisku profesora nadzwyczajnego, gdzie pracował do 2001 roku. W latach 1999–2007 pracował w Wyższej Szkole Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, jednocześnie będąc dziekanem Wydziału Nauk Humanistyczno-Społecznych w Olsztynie (2002–2005). Dopiero w 2006 roku otrzymał nominację profesorską. Po przejściu na emery-

---

¹² B. Śliwerski, *Odszedł komparatysta Profesor Wiktor Rabczuk*, Blog – Pedagog, 22.01.2020, <https://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2020/01/odszed-komparatysta-profesor-wiktor.html> (dostęp: 15.03.2023).

¹³ Zob. W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne w wybranych krajach Europy Zachodniej*, Warszawa 1990; W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne w Europie Zachodniej i w Polsce*, Warszawa 1992; W. Rabczuk, *Co warto wiedzieć o Wspólnocie Europejskiej*, Łomianki 1993; W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne we Francji*, „Nowa Szkoła”, 1990 nr 7, s. 363–369; W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne we Włoszech*, „Nowa Szkoła”, 1991 nr 6, s. 344–349; W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne w krajach skandynawskich*, „Nowa Szkoła”, 1992 nr 3, s. 167–170; W. Rabczuk, *Edukacyjne problemy Japonii*, „Edukacja i Dialog”, 1993 nr 3, s. 47–50.

¹⁴ W. Rabczuk, *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej na tle przemian w szkolnictwie krajów członkowskich*, Warszawa 1994.

ture nadal wykładał: w Pedagogium – Wyższej Szkole Pedagogiki Resocjalizacyjnej w Warszawie (obecnie Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych w Warszawie) oraz w IBE¹⁵.

Od 1991 roku Rabczuk był członkiem Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Porównawczej. Ponadto pełnił funkcję Przewodniczącego Polskiego Stowarzyszenia Promocji Oświatowych. Jako doświadczony badacz i profesor pedagogiki współpracował z ministerstwem edukacji w przygotowywaniu raportów oraz różnego rodzaju ekspertyz dotyczących szkolnictwa prywatnego w Polsce i w innych krajach europejskich, jak również przy opracowywaniu systemu egzaminów maturalnych. Z jego inicjatywy powstało kilka szkół społecznych w Warszawie oraz powołano w nich Międzyszkolne Kluby Europejskie. Za zasługi na rzecz polskiej nauki został wyróżniany różnymi odznaczeniami¹⁶. Promując europejski wymiar w edukacji, wyjeżdżał z wykładami gościnnymi do francuskich uczelni w ramach programu Erasmus. Wypromował czterech doktorów, był recenzentem w licznych przewodach doktorskich i habilitacyjnych. Profesor Rabczuk zmarł 19 stycznia 2020 roku w Łomiankach.

Badania systemów oświatowych krajów afrykańskich

W latach 70. i 80. XX wieku podejmowanie problematyki szkolnictwa w krajach afrykańskich było rzadkością, nie tylko w Polsce, ale i wśród europejskich komparatystów. Należy podkreślić, że Rabczuk miał najlepsze kompetencje, aby zająć się badaniami nad belgijską kolonialną polityką oświatową, znał bowiem zairskie szkoły z autopsji. Dobór materiałów źródłowych i koncepcję pierwszej monografii konsultował ze znanym afrykanistą, profesorem historii Bogumiłem Jewsiewickim¹⁷. Prace Rabczuka o szkolnictwie afrykańskim to rzetelne, drobiazgowo badania historyczno-oświatowe, ukazujące złożoność problematyki rozwoju edukacji w dawnych koloniach afrykańskich. Ta rzetelność badawcza jest szczególnie widoczna w strukturze jego monografii i rozpraw

---

¹⁵ [AUP], sygn. 1031/44.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ W. Rabczuk, *Oświata w Afryce*, dz. cyt., s. 7.

naukowych. Pod względem metodologicznym jego prace były bardzo dobrze opracowane, autor prezentował szczegółowo cel podjętych badań, problematykę badawczą oraz opisywał wykorzystane materiały źródłowe, które posłużyły mu do opracowania tekstu naukowego. W każdej ze swoich prac Rabczuk wykorzystywał rozmaite materiały źródłowe, archiwalia, materiały często niepublikowane, trudno dostępne, których analiza pozwalała mu na ukazanie wieloaspektowej problematyki edukacji w tych krajach. Prace te można z powodzeniem zaliczyć nie tylko do pedagogiki porównawczej, ale także socjologii edukacji i historii wychowania, ponieważ wielokrotnie ukazywał on również historyczny i społeczny aspekt zmian, jakie zachodziły w szkolnictwie dawnych kolonii afrykańskich.

Niewątpliwie w rozwoju kariery zawodowej Rabczuka bardzo ważną rolę odegrały jego kilkuletnie pobyty w krajach afrykańskich. Wyjeżdżając po raz pierwszy do Republiki Zairu, miał już za sobą ponaddwudziestoletnie doświadczenie w pracy nauczycielskiej w Polsce. W tym czasie doskonalił też swój warsztat badawczy, co zaowocowało interesującymi publikacjami naukowymi. Drugi pobyt w Algierii był nastawiony na pracę w charakterze nauczyciela akademickiego, Rabczuk miał już bowiem doktorat z pedagogiki ze specjalnością pedagogiki porównawczej. Po sześciu latach pracy w Algierii wydał on kolejną monografię oraz kilka artykułów dotyczących edukacji w krajach afrykańskich, w których podejmował problematykę rozwoju szkolnictwa w Zairze, szkolnictwa wyższego w Algierii oraz omawiał aktualne problemy oświatowe w tych krajach.

Dwukrotne pobyty w krajach afrykańskich umożliwiły Rabczukowi rozwijanie zainteresowania szkolnictwem w tej części świata, ale przede wszystkim dały szansę na gruntowne zbadanie problemu implementacji i rozwoju oświaty typu europejskiego na gruncie afrykańskim. W tym zakresie Rabczuk znacząco wyróżniał się wśród polskich komparatystów edukacyjnych tego okresu. Warto podkreślić, że publikował nie tylko w języku polskim, ale również francuskim i angielskim. Pierwsza publikacja naukowa Rabczuka to rozprawa mająca charakter badań historyczno-oświatowych, dotycząca problemu pierwszych europejskich instytucji oświatowych z okresu wczesnej ekspansji kolonialnej w Afryce Zachodniej. Publikacja ta została wydana w języku francu-

skim¹⁸. W większości swoich pozostałych prac do analizy wykorzystywał autor w głównej mierze materiały i publikacje w języku francuskim i angielskim. Wysoko cenił sobie opracowania i raporty UNESCO. Chcąc uniknąć obowiązującej w PRL-u cenzury, która mogłaby zatrzymać nawet proces wydawniczy, zamieszczał w wykazie bibliograficznym „pożądane dzieła” Marksa, Engelsa oraz Lenina, jednak nie odwoływał się do nich bezpośrednio w tekście monografii. Była to dość typowa praktyka polskich komparatystów edukacyjnych, których poglądy polityczne nie były zbieżne z obozem władzy PRL-u.

Znajomość problematyki edukacji w krajach afrykańskich umożliwiła Rabczukowi przygotowanie pracy doktorskiej, w której zaprezentował ewolucję oświaty w Kongu Belgijskim, począwszy od epoki kolonizacji belgijskiej, aż do uzyskania niepodległości przez Kongo. Praca miała charakter analizy komparatystycznej, oświata w Kongu została przedstawiona na tle polityki innych mocarstw kolonialnych w Afryce. W kwestii porównań edukacji w Kongu do szkolnictwa belgijskiego Rabczuk z całą pewnością mógł liczyć na wsparcie swojej promotorki Mońki-Stanikowej, która była wówczas znawcą tego systemu edukacji, miała w swoim dorobku monografię pt. *Szkolnictwo w Belgii współczesnej*¹⁹. W swoich badaniach Rabczuk wykorzystał dostępne archiwalia, w tym dokumenty rządowe dotyczące organizacji oświaty w Kongu, ale również korespondencję administracji kolonialnej i dokumentację szkolną (niepublikowane materiały z posiedzeń rad prowincjonalnych i Rady Rządowej Konga Belgijskiego oraz materiały drukowane). Do analizy wykorzystywał także dane statystyczne z opracowań UNESCO²⁰. Niezwykle cenne są również osobiste doświadczenia i obserwacje autora z pracy nauczycielskiej w szkołach w Republice Zairu. W wydanej w 1981 roku monografii pt. *Oświata w Afryce Czarnej. Z badań nad oświatą kolonialną w Kongu Belgijskim* Rabczuk zaprezentował szersze badania nad belgijską oświatą. Niewątpliwą zaletą tej pracy jest historyczna analiza rozwoju edukacji w tym kraju afrykańskim. Autor

---

¹⁸ W. Rabczuk, *Note sur l'enseignement dans l'ancien royaume du Congo, „Likundoli – enqúzte d'histoire zairoise”, 1974 nr 2.*

¹⁹ Zob. A. Mońka-Stanikowa, *Szkolnictwo w Belgii współczesnej*, Warszawa 1963.

²⁰ W. Rabczuk, *Oświata w Afryce*, dz. cyt., s. 7.

przedstawił polskiemu czytelnikowi dotychczas zupełnie nieznanne problemy oświaty w dawnych koloniach afrykańskich. Pod tym względem jego publikacje cieszyły się sporym zainteresowaniem, nie tylko w kręgu polskich, ale i europejskich pedagogów.

Szczególnie warta uwagi jest publikacja Rabczuka zamieszczona w „Rozprawach z Dziejów Oświaty” z 1980 roku, ukazująca kluczowe momenty w rozwoju polityki edukacyjnej w Kongu Belgijskim po II wojnie światowej. Przedstawiając kierunki przemian w polityce oświatowej, zwrócił on uwagę na takie wydarzenia z początku XX wieku jak podpisanie konkordatu w 1906 roku między Wolnym Państwem Konga i Watykanem. Dokument ten stał się podstawą do zobowiązania rządu kolonialnego do przyznania bezpłatnie i na wieczyste użytkowanie ziem dla misji katolickich, które w zamian zobowiązały się do prowadzenia misji edukacyjnej dla autochtonów. Znając bardzo dobrze zakres działania katolickich szkół misyjnych w Kongu, Rabczuk podkreślił, że podpisanie konkordatu zapoczątkowało w tym kraju dynamiczny rozwój szkolnictwa elementarnego na wzór europejski. W dalszej części rozprawy autor przytaczał kolejne ważne wydarzenia związane z przejściem władzy w Belgii, które miały ogromne znaczenie dla organizacji oświaty. Zwracał uwagę, że kolonizatorom zależało na utrzymaniu dotychczasowych wpływów w krajach afrykańskich, dlatego w edukacji upatrywali szansę na utrzymanie porządku w tej części świata. Z obawy przed rosnącą popularnością różnych ideologii w pierwszej połowie XX wieku, w tym komunistycznych, władze belgijskie oddały organizację oświaty w Kongu instytucjom kościelnym, a konkretnie katolickim misjom belgijskim. W tym celu rząd przekazał tym misjom kolonie szkolne, a później również nieliczne państwowe szkoły zawodowe. Kolejnym etapem było nadanie szkolnictwu kolonialnemu charakteru wyznaniowego poprzez przyznanie subwencji. Efektem tak prowadzonej polityki oświatowej w Kongu Belgijskim było, jak konkludował Rabczuk, osiągnięcie w okresie międzywojennym poziomu skolaryzacji na poziomie szkoły elementarnej. Zaznaczał jednak, że finalnie Belgowie dążyli do izolacji autochtonów²¹.

---

²¹ W. Rabczuk, *Belgijska polityka*, dz. cyt., s. 178–180.

Faktyczny rozwój edukacji w dawnych koloniach afrykańskich nastąpił, gdy Organizacja Narodów Zjednoczonych zaczęła informować opinię publiczną o tym, jak w rzeczywistości wygląda sytuacja w tych krajach, co niewątpliwie przyczyniło się później do likwidacji kolonializmu. Jak donosił Rabczuk, w Kongu Belgijskim dopiero w latach powojennych zaczęto ograniczać monopol oświatowy misji, przyznając subwencje również dla protestantów i tworząc pierwsze państwowe szkoły świeckie dla Europejczyków mieszkających w kolonii. Jednak polityka rządu kolonii, wspierana przez Kościół katolicki, doprowadziła do dyskryminacji rasowej w dziedzinie edukacji. Rdzennej ludności narzucano kulturę Zachodu, ograniczano możliwość nauczania języków narodowych, przez co zdecydowanie zmniejszono szanse na wykształcenie inteligencji świeckiej spośród rdzennej ludności²². Rabczuk stwierdzał też, że konkurencja między misjami prowadzonymi przez katolików i protestantów istotnie przyczyniła się do stosunkowo wysokich wskaźników skolaryzacji w Kongu Belgijskim, co wyróżniało ten kraj wśród innych kolonii afrykańskich. Zarówno katolicy, jak i protestanci dążyli bowiem do podniesienia poziomu nauczania i objęcia edukacją jak najliczniejszej grupy ludności, aby tym samym legitymizować swoją rację bytu i zarazem podkreślać wyższość prowadzonej przez siebie akcji oświatowej²³.

Momenty zwrotne w rozwoju oświaty w Kongu Belgijskim to zdaniem Rabczuka powołanie UNESCO w 1946 roku oraz przyjęcie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Deklaracji praw człowieka w 1948 roku. Wydarzenia te istotnie przyczyniły się do nacisków międzynarodowych na Belgię w celu przekazania informacji na temat rozwoju politycznego, ekonomicznego, społecznego i oczywiście rozwoju oświaty, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych. Innym ważnym wydarzeniem było dopuszczenie Azjatów i Mulatów do szkół europejskich w kolonii w 1948 roku. Rabczuk zaznaczał jednak, że dyskryminacja rasowa była istotnym problemem społecznym, aż do faktycznej likwidacji kolonializmu²⁴. Te wszystkie wydarzenia i ich konsekwencje, polityczne i społeczne, autor szczegółowo opisał w monografii pt. *Oświata w Afryce Czarnej*.

---

²² Tamże, s. 182–183.

²³ W. Rabczuk, *Oświata w Afryce*, dz. cyt., s. 55.

²⁴ Tamże, s. 91–92, 104.

Jako badacz Rabczuk zachował obiektywizm w swoich ocenach, szczególnie jeśli chodzi o przedstawienie roli Kościoła katolickiego w rozwoju szkolnictwa w Kongu Belgijskim. Wskazywał zarówno na pozytywne działania misji katolickich, jak i negatywne konsekwencje niektórych decyzji Watykanu, jak chociażby rywalizację z misjami protestanckimi. Co ważne, w swoich analizach Rabczuk zwracał uwagę na fakt, że Belgowie zabiegali o czystość rasową w Kongu Belgijskim, co spowodowało, że w tym kraju mieliśmy do czynienia z dualizmem w systemie oświaty, czyli funkcjonowaniem osobnych szkół dla dzieci Europejczyków i osobnych szkół dla dzieci rdzennych mieszkańców. Dopiero w latach 50. XX wieku dopuszczono pierwszych autochtonów do szkół europejskich. Analizując politykę rządu belgijskiego w kolonii afrykańskiej, Rabczuk skonfrontował jej założenia z polityką kolonialną, jaką prowadziły wówczas rządy Francji i Anglii. Informował, że to Belgowie byli szczególnie zatwardziali w swoich postawach wobec rdzennej ludności Konga, za wszelką cenę chcieli podtrzymać segregację rasową. W tym czasie zaś Francuzi i Anglicy otwierali już swoje szkoły dla setek Afrykanów²⁵.

Przedstawiając rezultaty prowadzonej polityki kolonialnej w zakresie oświaty w Kongu, Rabczuk podkreślał, że głównym czynnikiem tego rozwoju był stopień zaawansowania postępu ekonomicznego tej kolonii. Kongo było bardziej uprzemysłowione aniżeli Francuska Afryka Zachodnia i Równikowa, pełniło funkcję bazy surowców dla Belgii i reszty krajów kapitalistycznych. Ponadto ścieranie się nurtu laickiego i wyznaniowego również przyczyniło się do rozwoju sieci szkół w tym kraju. Ważną rolę odegrali także protestanci, którzy otwierali własne szkoły, głównie na poziomie edukacji elementarnej. W innych koloniach afrykańskich rola misji protestanckich była marginalna. Ostateczna konkluzja Rabczuka, podsumowująca politykę oświatową kolonii belgijskiej, jest jednak bardzo krytyczna. Po likwidacji kolonii w Afryce Belgowie pozostawili po swoich osiemdziesięcioletnich rządach ogromne zacofanie w organizacji oświaty w Kongu, wymagające gruntownych reform²⁶.

Sposób analizy problemów oświaty w dawnych koloniach afrykańskich przyjęty przez Rabczuka wpisuje się w koncepcję badań porów-

---

²⁵ W. Rabczuk, *Belgijska polityka*, dz. cyt., s. 191–192.

²⁶ Tenże, *Oświata w Afryce*, dz. cyt., s. 153–156.

nawczych Nawroczyńskiego, który pedagogikę porównawczą uprawiał w ścisłym związku z historią wychowania. Rabczuk nakreślił główne kierunki przemian oświatowych w krajach afrykańskich, sięgając do początków kolonializmu i przedstawiając skutki konkretnych wydarzeń, reform czy decyzji politycznych, które wpłynęły na rozwój oświaty w tych krajach. Umiejętnie odwoływał się do założeń polityki edukacyjnej krajów kolonialnych, wskazywał na silne wpływy europejskie w organizacji oświaty w afrykańskich koloniach. Jego publikacje miały zdecydowanie charakter utylitarny, informowały władze oświatowe, nauczycieli i pedagogów w Polsce i Europie o tym, jak wyglądała organizacja szkolnictwa w krajach afrykańskich. Wnioski Rabczuka były bardzo krytyczne, a sądy zawierały solidną argumentację, opartą na rzetelnych badaniach naukowych.

We wszystkich publikacjach dotyczących tej problematyki Rabczuk wykorzystywał metodę kontekstową, która posłużyła mu do nakreślenia istotnych uwarunkowań analizowanych zjawisk edukacyjnych w wymiarze historycznym, funkcjonalnym oraz aksjologicznym. Stosował także metodę historyczno-opisową, umiejętnie prezentując informacje zebrane w archiwach państwowych oraz raportach przygotowanych przez organizacje międzynarodowe. Prace naukowe Rabczuka z tego okresu to kompleksowe opracowania zagadnień mało znanych i mało popularnych w europejskiej pedagogice porównawczej, niemniej jednak bardzo ważnych. Dostarczały one nie tylko rzetelnych informacji o rozwoju edukacji na kontynencie afrykańskim, ale także znacząco wpływały na rozwój badań w obszarze światowej komparatystyki edukacyjnej.

Europejski wymiar w edukacji

Zagadnienia związane z szeroko pojętą edukacją europejską wyznaczyły drugi po szkolnictwie afrykańskim obszar zainteresowań naukowych Rabczuka. Badania europejskich systemów oświatowych rozpoczął od analizowania i porównywania szkolnictwa prywatnego w krajach Europy Zachodniej i w Polsce. Najwięcej uwagi poświęcił jednak polityce edukacyjnej Unii Europejskiej w kontekście przemian edukacyjnych,

jakie zachodziły wówczas w krajach członkowskich Wspólnoty. Zmiany polityczne i społeczne na początku XXI wieku skłoniły go z kolei do podjęcia dalszych badań nad problemem edukacji imigrantów oraz mniejszości narodowych i etnicznych w europejskich systemach oświatowych i związanej z tym działalnością edukacyjnej instytucji unijnych.

Należy zwrócić uwagę, że Rabczuk był autorem tłumaczenia na język polski dwóch znanych raportów: raportu Jacques'a Delorsa oraz Federica Mayora. Pierwszy z nich pt. *Edukacja – jest w niej ukryty skarb: raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodn. Jacques'a Delorsa*²⁷ przetłumaczył samodzielnie. Drugi raport – *Przyszłość świata* Federica Mayora, opracowany we współpracy z Jérôme'em Bindém i Jean-Yves'em Le Saux, Rabczuk przetłumaczył wspólnie z Jerzym Wolfem i Andrzejem Janikiem²⁸. Szczególnie ważne było tłumaczenie na język polski raportu Delorsa – kluczowej publikacji ukazującej, że edukacja przez całe życie opiera się na czterech filarach: *uczyć się, aby żyć wspólnie, uczyć się, aby wiedzieć, uczyć się, aby działać i uczyć się, aby być*. Tłumaczenie tego raportu było istotne dla rozwoju polskiej pedagogiki. Raport zwracał uwagę na konieczność rozwijania koncepcji „uczenia się przez całe życie” (*lifelong learning*), rozumianej jako warunek niezbędny dla budowania społeczeństwa wiedzy. Koncepcja ta była już wówczas promowana szczególnie przez instytucje Unii Europejskiej i Radę Europy.

Po transformacji ustrojowej, a zwłaszcza od momentu rozpoczęcia przez Polskę negocjacji akcesyjnych o członkostwo w Unii Europejskiej w 1998 roku, wzrosło zainteresowanie systemami edukacyjnymi krajów Wspólnoty Europejskiej i zmianami, jakie dokonały się w tych państwach w sektorze edukacji. Szczególnie popularne stały się wówczas koncepcje edukacji europejskiej oraz „europejskiego wymiaru edukacji”, co przekładało się na wprowadzenie do programów nauczania treści związanych z procesem integracji europejskiej, działalnością

---

²⁷ *Edukacja – jest w niej ukryty skarb: raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodn. Jacques'a Delorsa*, red. I. Al. Mufti, przeł. W. Rabczuk, Warszawa 1998.

²⁸ *Przyszłość świata*, F. Mayor, we współpr. z J. Bindém, J.-Y. Le Saux, przeł. J. Wolf, A. Janik, W. Rabczuk, Warszawa 2001.

instytucji unijnych, Rady Europy, jak również na promocję nauczania języków obcych, szczególnie krajów Europy Zachodniej. W gronie polskich komparatystów edukacyjnych szczególnie wyróżniał się wówczas Rabczuk, który został czołowym promotorem tzw. europejskiego wymiaru edukacji (*European dimension*)²⁹. Jako pierwszy w latach 90. podjął próbę przeanalizowania poziomu realizacji założeń „europejskiego wymiaru edukacji” we wszystkich ówczesnych krajach członkowskich Unii Europejskiej.

Rabczuk zaproponował dwojakie rozumienie „europejskiego wymiaru edukacji”. W wąskim rozumieniu *European dimension* oznaczało wzbogacanie treści programów nauczania obowiązkowego o zagadnienia związane z podnoszeniem świadomości europejskiej wśród młodego pokolenia. Autor zwracał uwagę na zasadność uczenia dzieci i młodzieży historii Europy, historii integracji europejskiej, jak również dziejów europejskiej kultury. Podkreślał ważność dostarczania uczniom podstawowej wiedzy o działalności instytucji unijnych. W szerszym znaczeniu „europejski wymiar edukacji” według Rabczuka oznaczał różne formy działań, instytucjonalnych inicjatyw, podejmowanych przez organizacje europejskie oraz kraje członkowskie Wspólnoty Europejskiej i Radę Europy³⁰. W tym sensie bardzo ważne było akcentowanie społecznego wymiaru edukacji, która miała wskazywać obywatelom europejskim na korzyści płynące z edukacji w zjednoczonej Europie. Rabczuk zwracał uwagę, że współpraca instytucji wspólnotowych z rządami państw członkowskich w dziedzinie oświaty przyczyni się do wzmocnienia poczucia wspólnoty wśród narodów europejskich, dzięki czemu możliwe będzie w dalszej perspektywie wychowanie Europejczyka, świadomego obywatela, szanującego demokrację, rządy prawa i respektującego prawa człowieka.

Rabczuk sam osobiście angażował się w praktyczną realizację założeń „europejskiego wymiaru edukacji”, zakładając w kilku warszawskich szkołach Międzyszkolne Kluby Europejskie. Inicjatywa szkolnych

---

²⁹ W. Rabczuk, *Promocja europeizmu w szkolnictwie krajów Wspólnoty Europejskiej*, w: *Szkoła i nauczyciel a integracja Europy*, red. R. Gerlach, E. Podoska-Filipowicz, Bydgoszcz 1993, s. 41.

³⁰ Tamże, s. 112–113.

klubów europejskich miała za zadanie zaangażowanie nauczycieli oraz uczniów w celu propagowania wiedzy o Europie i procesie integracji europejskiej, a tym samym kształtowania poczucia jedności europejskiej, postaw oraz kompetencji niezbędnych do pełnego uczestnictwa w społeczeństwie europejskim. Ponadto Rabczuk, jako wykładowca pedagogiki porównawczej, doskonale rozumiał potrzebę opracowania nowych monografii z tego obszaru. Chętnie podejmował się prac redaktorskich publikacji przygotowywanych przez Eurydice (Sieci Informacji o Edukacji w Europie)³¹. Opracowania te wypełniały lukę w bibliografii polskiej pedagogiki porównawczej po transformacji ustrojowej oraz cieszyły się ogromną popularnością, nie tylko wśród studentów pedagogiki i innych kierunków związanych z polityką oświatową i socjologią edukacji, ale także wśród nauczycieli i władz oświatowych.

Postępująca integracja europejska oraz wzrost zainteresowania edukacją w innych krajach przyczyniły się do ukierunkowania dociekań badawczych Rabczuka na problematykę szkolnictwa krajów Europy Zachodniej, problem szkolnictwa prywatnego oraz wpływ procesów integracyjnych Wspólnoty Europejskiej na oświatę krajów członkowskich. Rabczuk sam przyznawał, że dopiero po upadku bloku państw socjalistycznych możliwe było prowadzenie na szeroką skalę badań komparatystycznych. Pisał: „Przyjęcie założenia, że szkolnictwo i pedagogika socjalistyczna stanowią uniwersalny wzorzec i kryterium oceny dla szkolnictwa i myśli pedagogicznej innych krajów, nie sprzyjało respektowaniu kanonów obiektywizmu badawczego”³². Był więc świadom trudności, jakie napotykali badacze zajmujący się edukacją krajów Zachodu w okresie PRL-u. Dopiero po transformacji ustrojowej mógł sam bez przeszkód prowadzić szeroko zakrojone badania w tym obszarze.

---

³¹ Zob. *Kształcenie przedszkolne i podstawowe w krajach Unii Europejskiej*, red. nauk. W. Rabczuk, przeł. I. Michałowicz, Warszawa 1994; *Kształcenie przedszkolne i podstawowe w krajach Unii Europejskiej: suplement: sytuacja w Austrii, Finlandii, Szwecji i w krajach Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA)/Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EEA) (Islandia i Norwegia)*, red. nauk. W. Rabczuk, przeł. I. Michałowicz, Warszawa 1996; *Struktury systemów kształcenia ogólnego i zawodowego w Unii Europejskiej/Komisja Europejska*, przeł. Zespół, red. nauk. W. Rabczuk, Warszawa 1998.

³² W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne*, 1990, dz. cyt., s. 8.

Wiele uwagi Rabczuk poświęcił na badania szkolnictwa prywatnego w Europie i w Polsce. Te złożone problemy zaprezentował w trzech pracach: studium porównawczym pt. *Szkolnictwo prywatne w wybranych krajach Europy Zachodniej*, a także w monografiach pt. *Szkolnictwo prywatne w Europie Zachodniej i w Polsce* oraz *Szkolnictwo prywatne na świecie*³³. Za podstawę do analizy posłużyła mu międzynarodowa ankieta, którą za pośrednictwem IBE rozesłał do ministerstw edukacji oraz biur szkolnictwa wyznaniowego krajów europejskich. W badaniach wykorzystywał też bogate materiały źródłowe i liczne opracowania tematyczne. Materiały źródłowe niepublikowane pozyskiwał poprzez osobiste kontakty z instytucjami edukacyjnymi za granicą. Posiłkował się również danymi statystycznymi zbieranymi przez Eurydice.

Charakterystykę szkolnictwa prywatnego w Europie przedstawił na reprezentatywnej grupie państw Europy Zachodniej. Na przykładzie Francji pokazał, jak funkcjonują szkoły prywatne w laickim i scentralizowanym systemie oświatowym. W przypadku Wielkiej Brytanii ukazał z kolei odmienne, zdecentralizowane zarządzanie oświatą i fenomen tradycyjnych, elitarnych szkół. Niemieckie szkolnictwo zaś było przykładem zarządzania oświatą w ustroju federalnym. Wybór Belgii i Holandii był podyktowany wspólną historią tych krajów, ale także ukazywał silnie rozwinięty sektor szkolnictwa prywatnego, który konkurował ze szkolnictwem publicznym. Na przykładzie Włoch zobrazował pluralizm instytucji szkolnych oraz problemy i wyzwania, jakie stoją przed szkołami prywatnymi.

Z jego badań wynikało, że najczęściej podstawę szkolnictwa prywatnego w danym kraju stanowiło szkolnictwo wyznaniowe. Największą autonomię miały zaś prywatne szkoły, które nie były w żaden sposób dofinansowane przez państwo. Do tych szkół zaliczały się szkoły świeckie i szkoły eksperymentalne³⁴. Porównując sytuację szkolnictwa prywatnego w krajach Europy Zachodniej, Rabczuk doszedł do wniosku, że nie ma stałej zależności między elitarnością edukacji i szkolnictwem

---

³³ Zob. W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne*, 1990, dz. cyt.; W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne*, 1992, dz. cyt.; W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne na świecie*, Warszawa 2000.

³⁴ W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne*, 1992, dz. cyt., s. 22–23.

prywatnym. Jeśli szkoły prywatne korzystały z subwencji publicznych lub państwowych i zyskiwały uprawnienia państwowe, obszar ich autonomii podlegał mniejszym lub większym ograniczeniom. Taka sytuacja według badacza rodziła pedagogiczny konformizm. Jego zdaniem o elitarności szkół prywatnych w Europie można było mówić jedynie w odniesieniu do Anglii z uwagi na wyraźny, elitarny charakter tych placówek (przede wszystkim *Public Schools*), które dodatkowo mogły się poszczycić wielowiekową tradycją i renomą. W innych państwach za elitarne można było uznać licea we Francji oraz gimnazja w Niemczech³⁵.

Badania komparatystyczne Rabczuka były odpowiedzią na pilne potrzeby reform edukacyjnych na początku lat 90. w Polsce, dostarczały informacji o tym, jak wygląda ten sektor oświaty w krajach rozwiniętych. Prezentując tradycję polskiego szkolnictwa prywatnego od okresu dwudziestolecia międzywojennego do pierwszych lat po transformacji ustrojowej, autor podkreślał, że punktem odniesienia i inspiracją do reform oświatowych powinny być nie tylko kraje Europy Zachodniej, ale i własne doświadczenia. Sugerował, aby odnowa polskiego szkolnictwa uwzględniała tradycje narodowe oraz aktualne tendencje międzynarodowe³⁶. Rabczuk traktował więc badania komparatystyczne w edukacji jako źródło inspiracji do wprowadzenia niezbędnych reform oświatowych w kraju. Doskonale rozumiał, że edukacja jest domeną narodową i taka powinna pozostać, a celem proponowanych zmian w oświacie miało być przede wszystkim podnoszenie poziomu nauczania zgodnie ze zmianą społeczną i aktualnymi potrzebami europejskiego społeczeństwa.

Monografia pt. *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej na tle przemian w szkolnictwie krajów członkowskich* opisuje wpływy procesów integracyjnych we Wspólnocie Europejskiej na edukację w krajach członkowskich. Autor dokonał analizy zastosowanych rozwiązań prawnych, organizacyjnych i programowych w tym obszarze. Ukazał historyczne uwarunkowania procesów integracyjnych, odwołując się do bogatych materiałów źródłowych. Analizował porównawczo związek decyzji i regulacji prawnych instytucji unijnych z potrzebami społeczno-gospo-

---

³⁵ Tamże, s. 37–38.

³⁶ Tamże, s. 114.

darczymi krajów członkowskich. Na tej podstawie wysunął wniosek, że chociaż szkoły w Europie Zachodniej od lat uwzględniały problematykę europeizmu, a dodatkowo wspierały ją rozmaite programy instytucji unijnych i Rady Europy, to jednak pełne wprowadzenie założeń „europejskiego wymiaru edukacji” w połowie lat 90. przebiegało wolno w krajach członkowskich Unii Europejskiej i było jeszcze wiele do zrobienia w tym ważnym obszarze integracji europejskiej³⁷. Tematykę polityki edukacyjnej Unii Europejskiej podejmował Rabczuk również po akcesji Polski do struktur Unii Europejskiej. Rezultatem tych prac była monografia pt. *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej: nowe konteksty*³⁸.

Wyniki dalszych badań, jakie prowadził Rabczuk nad szkolnictwem prywatnym, przedstawił w kolejnej monografii pt. *Szkolnictwo prywatne na świecie*. Publikacja ta ugruntowała jego pozycję naukową jako wybitnego znawcy szkolnictwa prywatnego. Autor słusznie zwracał uwagę, że główna funkcja szkolnictwa prywatnego nie polega na innowacyjności (zwłaszcza z uwagi na niewielką liczbę szkół eksperymentalnych) ani kompensacyjności (rozumianej jako wyrównywanie szans edukacyjnych), lecz jej zadaniem jest równoważenie niedostatków w jakości nauczania i wychowania w szkołach państwowych. W zdecydowanie mniejszym stopniu funkcja szkolnictwa prywatnego polegała na oferowaniu programu nauczania, czy też modelu kształcenia odmiennego od publicznego. Autor podkreślał, że impulsem do podejmowania działań prywatyzacyjnych w oświacie w latach 80. i 90. były przede wszystkim kraje anglosaskie i inicjatywy tzw. Nowej Prawicy. Ta frakcja polityczna postrzegała szkolnictwo prywatne jako szansę na przejście odpowiedzialności za wychowanie własnych dzieci przez rodzinę, którą definiowano jako „konsumenta edukacji”, zamiast przeliczenia tego obowiązku na państwo. Przyjmowano jednocześnie założenie, że naciski rynkowe wymuszają na tych szkołach podniesienie efektywności i poziomu nauczania. Szczególnie w Wielkiej Brytanii za czasów rządów Margaret Thatcher konsekwentnie realizowano postulat obszernego programu prywatyzacyjnego w szkolnictwie. Tendencja ta rozszerzyła się później na inne kraje świata. W 2000 roku w kra-

³⁷ W. Rabczuk, *Polityka edukacyjna*, dz. cyt., s. 173.

³⁸ Tenże, *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej: nowe konteksty*, Warszawa 2007.

jach członkowskich Unii Europejskiej do szkół prywatnych pierwszego i drugiego stopnia uczęszczało już około 19% ogółu uczniów³⁹.

W dorobku naukowym Rabczuka ważne miejsce zajmuje także monografia pt. *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej wobec imigrantów oraz mniejszości narodowych i etnicznych*⁴⁰, w której odpowiadając na wyzwania społeczne XXI wieku, podjął trud przeanalizowania unijnych podstaw prawnych w zakresie kształtowania polityki edukacyjnej wobec imigrantów, jak również przedstawił ewolucję narodowych strategii w dziedzinie edukacji dzieci imigrantów w wybranych krajach. Autor krytycznie oceniał nieobligatoryjny charakter polityki Unii Europejskiej w zakresie promocji języków, szkolnictwa oraz kultury mniejszości narodowych i etnicznych. Zwracał uwagę, że z tego powodu nie będzie możliwe przełamanie określonych stereotypów ani też oddziaływanie w istotny sposób na narodowe strategie rozwiązywania kwestii nauczania języków i szkolnictwa grup mniejszościowych⁴¹.

Jak na refleksyjnego komparatystę przystało Rabczuk traktował pluralizmu kulturowy jako element konstytutywny współczesnego świata. Wyznawał pogląd, że konieczne jest nadanie edukacji nowego wymiaru, który miał się koncentrować na przygotowaniu dzieci i młodzieży do życia w wielokulturowym społeczeństwie. Co najistotniejsze, nadawał edukacji znaczącą rolę w dalszym procesie integracji europejskiej.

Zakończenie

Profesor Wiktor Rabczuk zapisał bogatą kartę w historii polskiej pedagogiki porównawczej. Doszedł do swoich osiągnięć naukowych drogą nietypową, poprzez wieloletnią pracę w charakterze nauczyciela w szkołach podstawowych i średnich, lektora i nauczyciela akademickiego w wyższych uczelniach w kraju oraz nauczyciela w krajach afrykańskich. Miał szczęście pracować pod kierunkiem naukowym znakomitej komparatystki edukacyjnej Anny Moñki-Stanikowej, a jego

---

³⁹ Tenże, *Szkolnictwo prywatne*, dz. cyt., 2000, s. 7, 31.

⁴⁰ Tenże, *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej wobec imigrantów oraz mniejszości narodowych i etnicznych*, Warszawa 2002.

⁴¹ Tamże, s. 151.

wieloletnie doświadczenia w pracy w Zairze i Algierii uczyniły z niego znawcę problemów szkolnictwa afrykańskiego. Transformacja ustrojowa, a następnie rozpoczęcie negocjacji o członkostwo Polski w Unii Europejskiej sprawiły, że Rabczuk zainteresował się obszarem edukacji w krajach Europy Zachodniej i kwestiami związanymi z polityką oświatową Wspólnoty Europejskiej. Rezultatem wieloletnich badań są znaczące monografie oraz liczne artykuły naukowe.

To, co wyróżniało prace naukowe Rabczuka, to wykorzystanie metody kontekstowej, metody historyczno-opisowej, łączącej dyrektywy historyzmu i komparatystyki, jak również komparatystycznej analizy funkcjonalnej. Do analizy zawsze wykorzystywał bogate materiały źródłowe, w tym archiwalia i bazy edukacyjne instytucji unijnych, Rady Europy i UNESCO. Wzorem anglosaskich komparatystów edukacyjnych odwoływał się do historii i tradycji danego narodu po to, aby lepiej zrozumieć zmiany, jakie zachodziły w systemie oświaty i organizacji społeczeństw. Pod tym względem publikacje naukowe Rabczuka zdecydowanie wyróżniały go wśród polskich komparatystów edukacyjnych.

Profesor Wiktor Rabczuk był też cenionym nauczycielem akademickim, życzliwym i pomocnym promotorem oraz recenzentem wielu prac magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych. W polskiej pedagogice pozostanie znany przede wszystkim jako wybitny komparatysta edukacyjny, specjalista edukacji europejskiej, do którego dorobku warto sięgnąć, gdy poszukuje się inspiracji do badań nad aktualnymi problemami oświatowymi.

Bibliografia:

Źródła archiwalne

Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Akta osobowe pracownika – Wiktor Rabczuk – sygn. 1031/44.

Opracowania

Edukacja – jest w niej ukryty skarb: raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodn. Jacques'a Delorsa,

- red. I. Al. Mufti, przeł. W. Rabczuk. Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, UNESCO, 1998.
- Kamińska, Janina. „Pamięci zmarłych profesorów Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego – przedstawiciele pedagogiki społecznej, andragogiki, pedagogiki specjalnej, edukacji początkowej, pedagogiki porównawczej, animacji społeczno-kulturalnej”. *Kwartalnik Pedagogiczny* 4(234) (2014): 9–35.
- Kształcenie przedszkolne i podstawowe w krajach Unii Europejskiej*, red. nauk. Wiktor Rabczuk, przeł. I. Michałowicz. Warszawa: Eurydice, 1994.
- Kształcenie przedszkolne i podstawowe w krajach Unii Europejskiej: suplement: sytuacja w Austrii, Finlandii, Szwecji i w krajach Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA)/Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EEA) (Islandia i Norwegia)*, red. Wiktor Rabczuk, przeł. I. Michałowicz. Warszawa: Eurydice, 1996.
- Mońka-Stanikowa, Anna. *Szkolnictwo w Belgii współczesnej*. Warszawa: PWN, 1963.
- Nawroczyński, Bogdan. *O szkolnictwie francuskim*. Warszawa: PWN, 1961.
- Przyszłość świata*, F. Mayor, we współpr. z J. Bindém, J.-Y. Le Saux, przeł. J. Wolf, A. Janik, W. Rabczuk. Warszawa: Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych, 2001.
- Rabczuk, Wiktor. „Note sur l’enseignement dans l’ancien royaume du Congo”. *Likundoli – enqûzte d’histoire zairoise* 2 (1974).
- Rabczuk, Wiktor. „Belgijska polityka oświatowa w Kongu Belgijskim w latach 1945–1960”. *Rozprawy z Dziejów Oświaty* 23(80) (1980): 177–203.
- Rabczuk, Wiktor. *Co warto wiedzieć o Wspólnocie Europejskiej*. Łomianki: „Telus”, 1993.
- Rabczuk, Wiktor. „Edukacyjne problemy Japonii”. *Edukacja i Dialog* 3 (1993): 47–50.
- Rabczuk, Wiktor. *Oświata w Afryce Czarnej. Z badań nad oświatą kolonialną w Kongu Belgijskim*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Wydawnictwo PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.
- Rabczuk, Wiktor. *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej na tle przemian w szkolnictwie krajów członkowskich*. Warszawa: IBE, 1994.
- Rabczuk, Wiktor. *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej: nowe konteksty*. Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP, 2007.
- Rabczuk, Wiktor. *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej wobec imigrantów oraz mniejszości narodowych i etnicznych*. Warszawa: IBE, 2002.

- Rabczuk, Wiktor. „Promocja europeizmu w szkolnictwie krajów Wspólnoty Europejskiej”. W: *Szkoła i nauczyciel a integracja Europy*, red. R. Gerlach, E. Podoska-Filipowicz. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1993.
- Rabczuk, Wiktor. *Szkolnictwo prywatne na świecie*. Warszawa: IBE, 2000.
- Rabczuk, Wiktor. *Szkolnictwo prywatne w Europie Zachodniej i w Polsce*. Warszawa: WSiP, 1992.
- Rabczuk, Wiktor. „Szkolnictwo prywatne we Francji”. *Nowa Szkoła* 7 (1990): 363–369.
- Rabczuk, Wiktor. „Szkolnictwo prywatne we Włoszech”. *Nowa Szkoła* 6 (1991): 344–349.
- Rabczuk, Wiktor. „Szkolnictwo prywatne w krajach skandynawskich”. *Nowa Szkoła* 3 (1992): 167–170.
- Rabczuk, Wiktor. *Szkolnictwo prywatne w wybranych krajach Europy Zachodniej*. Warszawa: IBP, MEN, 1990.
- Rabczuk, Wiktor. *Szkolnictwo wyższe w Algierskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*. Warszawa–Łódź: PWN, 1989.
- Struktury systemów kształcenia ogólnego i zawodowego w Unii Europejskiej/ Komisja Europejska*, przeł. Zespół, red. nauk. Wiktor Rabczuk. Warszawa: Eurydice, 1998.
- Śliwerski, Bogusław. *Odszedł komparatysta Profesor Wiktor Rabczuk*. Blog – Pedagog, 22.01.2020, <https://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2020/01/odszed-komparatysta-profesor-wiktor.html> (dostęp: 15.03.2023).